

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ bu alanda eser veren ilk müelliflerdendir. Ebû Amr ed-Dânî'nin tam adı *el-Muknî' fi ma'rifeti me'sûmi meşâhifi ehli'l-emşâr* olan çalışmasıyla bu konu zirveye ulaşmıştır. Müellif, *el-Muknî'*de resm-i hatla ilgili daha geniş bir çalışması olduğundan söz ediyorsa da (s. 30) bu eserinin günümüze ulaşmış olmadığını bilinmemektedir. Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Harrâz'ın da Dâni'nin *el-Muknî'* adlı iki eseri bulunduğunu söylediği belirtilmiştir (Gânim Kaddûrî el-Hamed, s. 174).

Dânî eserin mukaddimesinde Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve Irak'ın diğer şehirlerindeki ilk mushaflarla Hz. Osman'ın "imam" diye adlandırılan özel mushafı ve bu mushaftan istinsah edilerek Kûfe, Basra ve Şam'a gönderilen nüshalarla ilgili olarak hocalarından dinlediği rivayetlere bu çalışmada yer vereceğini söylemiş, ezberlenmesi kolay olsun diye açıklamalara girmeyeceğini ifade etmiştir. Müellif konuları yirmi bir bölümde (bab) ele almış, bazı bölümleri alt başlıklara (fasıl) ayırarak incelemiş, rivayete dayalı pek çok bilgi yanında Gâzî b. Kays'ın *Kitâbü Hicâ'î's-sünne* adlı eserinden de yararlanmıştır. İlk bölümde Kur'ân-ı Kerim'in cern'i, mushaf haline getirilişi, kaç nüsha olarak çoğaltıldığı ve nerelere gönderildiği gibi konulara yer verilmiş, daha sonraki bölümlerde sırasıyla ihtisar için elif, yâ ve "vâv"ın hazfedilmesiyle yazılan kelimeler (إِذْ، مَسْكِين، مَسْكِين، إِذَا دَعَا، وَيَمَحُ اللَّهُ yerine الله، وَيَمَحُ اللَّهُ gibi), bir mânaya delâlet etmek üzere elif ilâve edilerek yazılanlar (أَهْزَابُ السُّورَةِ، الزُّنُونِ، الرُّسُولِ، السَّبِيلِ [33/10, 66, 67] şeklinde kelimelerinin السَّبِيلُ، الرُّسُولُ، الزُّنُونُ، السَّبِيلُ şeklinde yazılması gibi), fazla olarak veya bir mânaya işaret için yâ harfi eklenenler (أَفَانِ مَاتَ yerine مات، أَفَانِ مَاتَ gibi), ihtisar olsun diye iki "yâ"dan birinin hazfedildiği kelimeler (الْبَيْنِ yerine التَّيْنِ gibi), hemze yerine yâ ile yazılanlar (أَنْتُمْ yerine أنتم، أُولَئِكَ، أُولَئِكَ، سَاوِرِكُمْ gibi), hemze sebebiyle vâv ile yazılanlar (يَتَفَوُّا، نَبُؤُا الَّذِينَ، يَتَفَوُّا gibi), hemzenin yazılışıyla ilgili kurallar, elif yerine yâ ile yazılan kelimeler (الْمَوْتَى الْمَرْتَى، طَوْبَى، دَحِيهَا، وَالضَّحَى، مَا زَمَى) vâv yerine yâ ile yazılanlar (الْمَوْتَى الْمَرْتَى، طَوْبَى، دَحِيهَا، وَالضَّحَى، مَا زَمَى gibi), iki "lâm"dan birinin hazfedilmesiyle yazılanlar (الْبَيْنِ، التَّيْنِ gibi), tek lafız gibi okunduğu halde aslına uygun olarak ayrı yazılanlar (فِي مَا، فِي مَا gibi), kelimenin müennes olduğunu gösteren "hâ"ların açık tâ ile yazıldığı kelimeler (سُنَّتِ الْوَلَدَيْنِ، رَحِمَتْ اللَّهَ، رَحِمَتْ اللَّهَ gibi), ilk mushafların hepsinde Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar aynı imlâ ile yazılan kelimeler, ilk mushaf-

lar arasında hazif ve ispat konusunda farklı yazılanlar, Iraklılar'a ait mushaflarda aynı imlâ ile yazılan kelimeler, Hz. Osman'a ait nüshadan istinsah edilen Hicaz, Irak ve Şam mushafları arasında mevcut farklılıklar sûrelerine işaret edilerek belirtilmiş, son olarak Hz. Osman'ın çeşitli merkezlerle gönderdiği mushaflar arasındaki farklılıkların sebepleri açıklanmıştır.

Daha sonra telif edilen konuyla ilgili hemen bütün çalışmaların değişmez kaynağı olan *el-Muknî*^c, Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî tarafından ‘*Akiletü etrâbî'l-kaşâ'id fî esne'l-makâsîd* adıyla manzum hale getirilmiş, bu kaside-i râiyyesinde Şâtîbî, Dâni'nin eserine altı kelimenin imlâsıyla ilgili bilgi eklemiştir. Çeşitli baskıları yapıla (Kahire 1282, 1329; *Mecmu'a fî kura'ât* içinde, Kahire 1302, 1308) ve Hüseyin Rizevî tarafından *Akiletü etrâbî'l-kaşâ'id fî esne'l-makâsîd Tercümesi* adıyla Türkçeye çevrilene (İÜ Ktp., TY, nr. 5868) eser üzerine birçok şerh yazılmıştır. 1. Alemüddin es-Sehâvî, *Kitâbü'l-Vesîle ilâ keşî'l-'Aķile* (nşr. Muhammed el-İdrîsî, Riyad 1424/2003). Eseri ayrıca Tallâl Ahmed Âlî Dîn, Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır (1415/1994). 2. Ebû Bekir b. Abdülġanî el-Lebîb, *ed-Dürretü's-şakîle fî şerhi eb-yâti'l-'Aķile*. Rabat Muhammed el-Hâmis Üniversitesi'nde Abdülâlî Ayt Za'bûl tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1412/1992). 3. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muġammed el-Merdâvî el-Makdisî, *el-Muġid fî şerhi'l-Kaşîd (Şerhu'l-Kaşîdeti'r-Râ'iyye)* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 29; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1255). 4. Burhâneddin el-Caberî, *Cemiletü erbâbî'l-merâşid fî şerhi 'Aķileti etrâbî'l-kaşâ'id* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1255, Kadızâde Mehmed, nr. 7). Rabat'ta Mustafa el-Bahyâvî tarafından tez çalışması olarak neşre hazırlanmıştır (1410/1990). 5. İbnü'l-Kâsîh, *Telhîşü'l-fevâ'id ve takrîbü'l-mütebâ'id 'Aķileti etrâbî'l-kaşâ'id* (nşr. Abdülfetâh el-Kâdî, Kahire 1368/1949, 2004). 6. Âli el-Kârî, *el-Hibâtü's-seniyyeti'l-'aliyye 'alâ ebyâti's-Şâtîbiyye er-Râ'iyye* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 38). Ümmülsürâ Üni-versitesi'nde Abdurrahman el-Kudays tarafından tez olarak neşre hazırlanmıştır (1421/2000). 7. Mûsâ Cârullah, *Şerhu 'Aķileti etrâbî'l-kaşâ'id* (Kazan 1908).

Mısır şeyhülkurrâsı Muhammed Ali Halef el-Hüseynî tarafından yazılan ve 1342'den (1923-24) itibaren -Hz. Osman'ın muhafıflarının imlâsına uygunluğu görüşüyle- Kahire'de ve diğer bazı islâm ülkelerinde

basımı sürdürülen mushaf nüshalarının imlâsının belirlenmesinde İbn Ebû Dâvûd'un *Kitâbü'l-Meşâhîf*'i ile birlikte esas alınan iki kaynaktan biri olan *el-Muknî*'de müellifin kadîm bazı mushaflar için "gördüm, buldum, inceledim" gibi ifadeler kullanması (meselâ bk. s. 25, 53, 54, 55, 56, 63, 65) eserin önemini arttırmaktadır.

el-Muknî ile ilk defa Fransız şarkiyat-
çısı Silvestre de Sacy ilgilenmiş ve son bō-
lümünü Fransızca'ya çevirmiştir (“Traité
sur l'orthographe primitive de l'Alcoran by
Abou Amrou Othman ben Said ben Oth-
man Mokri”, *Notices et extraits des manu-
scrits de la Bibliothèque Nationale*, VIII
[Paris 1810], s. 290-332). Otto Pretzl, ese-
ri *Kitâbü'l-Muknî* fi resmi meşâhifi'l-
emşâr ma'a Kitâbi'n-Nağt adıyla müel-
liffin *Kitâbü'n-Nağt* ve ş-şekl adlı risâle-
siyle birlikte yayımlamış (İstanbul 1932),
daha sonra da Muhammed Ahmed Deh-
mân *el-Muknî* fi ma'rifeti mersûmi me-
şâhifi ehli'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Nağt
(Dimaşk 1359/1940, 1403/1983) ve Muham-
med Sâdik Kamhâvî *el-Muknî* fi resmi
meşâhifi'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Nağt
(Kahire 1978) ismiyle neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Tenzilü'r-rabbâni bi'r-resmî'l-'Osmâni (nşr. Abdurrahman Muhammed), Kahire 1348, s. 491; *Dâni, el-Mukni'* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1403/1983; *Alemüddin es-Sehâvî, Kitâbü'l-Vesile ilâ keşfi'l-'Akile* (nşr. M. el-İdrîsî), Riyad 1424/2003, s. 451, ayrıca bk. neşredinin girişi, s. 63-65; Brockelmann, *GA*, I, 517, 521-522; *Suppl.*, I, 719, 726-727; Abdüsselâm Ahmed el-Kenûnî, *el-Medresetü'l-Kur'âniyye fi'l-Mağrib mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ İbn 'Atiyye*, Rabat 1401/1981, s. 88-92; Gânim Kaddûri el-Hamed, *Resmü'l-muşhaf*, Bağdad 1402/1982, s. 168 vd.; M. Muhtâr Vüld Ebbaş, *Târihu'l-kur'ân ât fi'l-meşriķ ve'l-mağrib*, İskenderiye 1422/2001, s. 282-287.

TAYYAR ALTIKULAÇ

el-MUKNI'

(المقنع)

Hanbelî fakihi

Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin

(ö. 620/1223)

fıkha dair eseri.

Tam adı *el-Muḫnî‘ fî fîḫî İmâmî’s-sünne Aḥmed b. Ḥanbel eş-Şeybânî* olan eser (I-II, Kahire 1322-1323; I-III, 1341/1923, 1382/1962; I-IV, 1400/1980; I-III, Riyad 1400/1980, 1982; Katar 1393), Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşler doğrultusunda kaleme alınmıştır. İbn Kudâme mukaddimede eserin, fîḫî hükümlerin büyük kısmını ihtiva etmesi için delil ve gerekçelerden arındırılarak yazılmış or-

ta hacimde bir kitap olmakla birlikte yararlı ve ezberleyenler için başkasına ihtiyaç duyurmayacak (mukni') özellikte olduğunu belirtmiştir.

Özlü muhtevası ve güzel tertibiyle müteahhirin Hanbelî fakihleri tarafından çok tutulan *el-Mukni'* daha sonra kaleme alınan kitaplar için temel teşkil etmiş, üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1809-1810; *İzâhu'l-meknûn*, II, 548-549). 1. *eş-Şerhu'l-kebîr* (nşr. M. Reşîd Rızâ, I-XII, Kahire 1341-1348 → I-XIV, Beyrut 1392/1972, *el-Muğnî* ile birlikte). Müellifin yeğeni Ebû'l-Ferec İbn Kudâme'nin bu çalışması *el-Mukni'* üzerine yapılan ilk şerhtir. *eş-Şâfi* adıyla da anılan eserde Hırakî'nin *el-Muhtaşar*'ına İbn Kudâme'nin yazdığı *el-Muğnî* adlı büyük şerh esas alınmış, ayrıca onda bulunmayan birtakım mesele ve rivayetler eklenmiştir. Şârih önce *el-Mukni'*in metnini açıklamış, ardından konuyla ilgili görüşleri zikredip delillerini ayrıntılı biçimde inceledikten sonra kendi tercihinin belirtmiştir. 2. *el-Muṭli' 'alâ ebvâbi'l-Mukni'* (nşr. Zühayr eş-Şâvîş, Beyrut 1401/1981). Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebû'l-Feth el-Ba'î'ye ait bu şerhte *el-Mukni'*deki kelimelerin sözlük ve terim mânaları açıklanmış, bu yönüyle eser İslâm hukuku kavramlarına dair bir sözlük niteliği kazanmıştır. Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere kitapta adı geçen şahısların kısa tercüme-i hallerinin verildiği son kısmına Muhammed Beşîr el-Erbîlî tarafından hazırlanan "Mu'cemü elfâzî'l-fikhi'l-Hanbelî" adlı bir isim ve kavram fihristi konmuştur. 3. *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (nşr. M. Zühayr eş-Şâvîş, I-X, Beyrut 1393-1401/1973-1981; nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil, I-VIII, Beyrut 1418/1997). Burhâneddin İbn Müflih'in Hanbelî fıkıh ansiklopedisi mahiyetindeki bu eseri *el-Mukni'*in en büyük şerhidir. İbn Müflih, *el-Mukni'*de geçmeyen bazı konuları "fer", "tenbih", önemli hikmetleri de "fâide" başlığı altında vermiştir. 4. *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (nşr. M. Hâmid el-Fikî, I-XII, Kahire 1374-1378/1955-1958; Beyrut 1406/1986). Ali b. Süleyman el-Merdâvî'nin bu şerhinde mezhepte tercih edilen sahih görüşler geniş biçimde anlatılmış, her meselenin delilleri zikredilmiştir. Merdâvî bu şerhini daha sonra *et-Tenkiḥu'l-müşbi' fi tahriiri'l-Mukni'* (nşr. Muhibbuddün el-Hatîb, Kahire, ts. [el-Matbaatü's-Selefiyye]; nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil – Ahmed

Ferîd el-Mezîdî, Beyrut 1424/2004) ve Ebû'l-Yümn el-Uleymî *el-İthâf* adıyla kısaltmıştır. Hanbelî literatüründe önemli bir yere sahip olan *et-Tenkiḥu'l-müşbi'* üzerine Haccâvî, *Havâşi't-Tenkiḥ fi'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* adıyla bir hâşiye yazmış (nşr. Yahyâ b. Ahmed b. Yahyâ el-Cürdî, Kahire 1412/1992; Medine 1416/1995), İbnü'n-Neccâr *el-Fütûhî de el-Mukni' ve et-Tenkiḥu'l-müşbi'*e bazı ekleme ve çıkarmalar yaparak *Muntehe'l-irâdât fi cem'i'l-Mukni' ma'a't-Tenkiḥ ve ziyâdât* adlı kitabını meydana getirmiş (Buhûti'nin şerhiyle birlikte, I-III, Beyrut, ts.; nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-V, Beyrut 1419/1999) ve bunu *Me'ûnetü üli'n-nühâ* adıyla şerhetmiştir (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Düheys, I-IX, Beyrut 1416/1996).

Buhûti, *Muntehe'l-irâdât* üzerine *Deḳâ'iku üli'n-nühâ li-şerhi'l-Muntehâ (Şerhu Muntehe'l-irâdât)* adlı bir şerh ile (I-III, Beyrut 1996; I-III, Beyrut, ts.; Riyad 1380/1960; I-IV, Kahire 1319-1320, *Keşşâfû'l-kınâ'in kenarında*) *İrşâdû üli'n-nühâ li-Deḳâ'iki'l-Muntehâ* adlı bir hâşiye yazmıştır. Mer'î b. Yûsuf el-Kermî, *Muntehe'l-irâdât* ile Haccâvî'nin *el-İknâ li-tâlibi'l-intifâ'* adlı eserini *Gâyetü'l-muntehâ fi'l-cem' beyne'l-İknâ' ve'l-Muntehâ* adıyla bir araya getirmiştir (nşr. M. Cemîl eş-Şattî – M. Zühayr eş-Şâvîş, I-III, Dimaşk 1378). *el-Mukni'* ile *et-Tenkiḥu'l-müşbi'* arasındaki münasebet ve işaretlerle ilgili olarak Ahmed b. Abdullah el-Askerî *el-Menhec fi'l-cem' beyne'l-Mukni' ve't-Tenkiḥ* (tamamlanmamış), Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şüveykî *et-Tavzîḥ fi'l-cem' beyne'l-Mukni' ve't-Tenkiḥ* (nşr. Nâsir b. Abdullah b. Abdülazîz el-Meymân, I-III, Mekke 1418/1997) adıyla birer eser yazmıştır. *el-Mukni'*i ayrıca Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Muhammed el-Makdisî, Ebû'l-Yümn el-Uleymî, İbnü'l-Müneccâ da şerhetmiştir (*el-Mukni'* üzerine yazılan şerh ve hâşiye çalışmaları için bk. Abdullah Muhammed el-Habeşî, III, 1832-1837).

Haccâvî eseri *Zâdü'l-müstakni' fi'htî-şâri'l-Mukni'* ismiyle kısaltmış (Kahire 1343, 1345-1379; 6. bs., Mekke 1348; *Muhtaşarü'l-Mukni' fi fikhi'l-İmâm Ahmed*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut 1406/1986, İbn Abdülhak el-Bağdâdî'nin *Ḳavâ'idü'l-uşûl ve me'âkidü'l-fuşûl* ve İbn Hacer el-Askalânî'nin *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker* adlı kitabıyla bir arada), Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşleri içeren bu muhtasarı da Buhûti *er-Ravzû'l-mürbi' bi-şerhi Zâdi'l-müstakni'* adıyla şerhet-

miştir (Dimaşk 1304; Hindistan 1305; Kahire 1324, 1340, 1343, 1345, 1348, 1352, 1379; Mekke 1348; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir – Ali Muhammed Şâkir, Kahire 1954; nşr. Muhammed Abdurrahman Avad, Beyrut 1405/1985; nşr. Abdurrahman b. Nâsir es-Sa'dî – Abdülkuddûs Muhammed Nezzâr, Beyrut 1417/1996). Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Âsımî en-Necdî bu esere *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-mürbi'* adlı geniş bir hâşiye yazmıştır (nşr. Abdullah b. Abdurrahman b. Cibrîn – Sa'd b. Abdurrahman b. Kâsım, I-VII, baskı yeri yok, 1416). *el-Mukni'* üzerine Abdurrahman b. Mahmûd b. Ubeydân el-Ba'î Zevâ'idü'l-Kâfi ve'l-Muharrer 'ale'l-Mukni' (Dimaşk 1379/1959) ve Yûsuf b. Muhammed el-Merdâvî *Kifâyetü'l-müstakni' fi edilleti'l-Mukni'* (nşr. Abdullah b. Muhammed b. Âyid ez-Zehrânî, 1411/1990, yüksek lisans tezi, I-III, Mekke, Ümmülkurâ Üniversitesi) isimli çalışmaları yapmışlardır. *Zâdü'l-müstakni'* Suudi Arabistan'da orta dereceli dinî okullarda, *er-Ravzû'l-mürbi'* ise bazı fakültelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettâh M. el-Hulvî), Kahire 1412/1992, neşredenlerin girişi, I, 5-56; Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (İbn Kudâme, *el-Muğnî* içinde), I, 3-4; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-hilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Kahire 1374/1955, I, 3-19; Haccâvî, *Havâşi't-Tenkiḥ* (nşr. Yahyâ b. Ahmed Yahyâ el-Cürdî), Kahire 1412/1992, neşredenlerin girişi, I, 32; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1809-1810; Abdülkâdir Bedrân, *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Kahire 1342, s. 220-223, 227; *İzâhu'l-meknûn*, II, 548-549; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kittâbetü'l-baḥşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 371, 372-373, 376-379; Abdullah b. Ali es-Sübeiyî, *ed-Dürü'l-münaḳḳad fi esmâ'i kütübi mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî), Beyrut 1416/1996, s. 114, 117, 170, 172, 174, 177, 178, 181, 182, 189, 229, 231, 270-271, 273, 275, 289-290, 292, 294, 296, 299, 307, 309, 316, 323, 327; Ferhat Koca, *İslâm Hukuk Tarihinde Selefi Söylem*, Ankara 2002, s. 84, 103-105, 220, 229-235; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûḥ ve'l-havâşi*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 1832-1837; Kâmil Cemîl el-Asefî, "Mücürüddin el-Uleymî el-Hanbelî: Mü'erriḥu'l-Kuds, naşşûn cedid 'an hayâtiḥ ve naşşu ceyli kitâbihi'l-Ünsî'l-celîl", *Dirâsât*, XII/8, Amman 1985, s. 118-122; Mahmûd Mâzî, "Şeyḥülislâm İbn Kudâme el-Makdisî", *Âlemü'l-kütüb*, XVII/1, Riyad 1416/1996, s. 39-41.

FERHAT KOCA

MUKNİ'

(bk. KIRAAT).